

STADSHOLMEN

TAPETEN 9

Brännkyrkagatan 111 a-c

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktablad.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktablad kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktablad finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1 BRÄNNKYRKAGATAN 111C
- 2 BRÄNNKYRKAGATAN 111B
- 3 BRÄNNKYRKAGATAN 111A
- 4 FÖRRÅD

HORNSKROKEN ÅR 1906. TILL HÖGER SYNS BRÄNNKYRKAGATAN 111A SAMMANBYGGT MED GATANS ÖSTRA LÄNGA SOM REVS UNDER 1960-TALET. FOTO OSCAR HEIMER. SSME29883.

Tapeten 9 består av tre stycken sten- och trähus från 1700- talet och 1800-talets första hälft. Husen står placerade vid den äldre så kallade Hornskroken, en del av Hornsgatans ursprungliga dragning.

Genom sitt läge och ålderdomliga karaktär utgör de viktiga inslag i stadsbilden och är betydelsefulla för förståelsen av det förindustriella Stockholms byggande.

Trähusets panelade timmer är karaktäristiskt för sin tids byggande medan stenhusen vittnar om de strängare brandregler som fastighetsägarna tvingades uppfylla vid nybyggnationer omkring mitten av 1700-talet. Bland annat skulle husen och gårdshusen uppföras i sten med invändiga trappor av sten eller järn och vindsvåningar med brandbotten. Fasadernas volymer och karaktärsdrag har inte förändrats nämnvärt medan det har skett stora förändringar interiört. Tomternas nuvarande form med små trädgårdar är ett resultat av de nya vägdragningarna omkring sekelskiftet 1900.

Husen representerar arbetarnas, sannolikt fattiga, bostadsförhållanden med många inneboende. Det högsta stenhuset vid Brännkyrkagatan 111b hyrdes en tid ut till Maria församling, här inrättades 1845 en fattigskola för Södermalms barn.

Fastigheten Tapeten 9 är blåvärderad enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Ända fram till början av 1900-talet tillhörde Höga-lidsområdet stadens utkanter. Här bosatte sig tidigt de fattigare och de som bedrev verksamheter som inte passade in i den tätbebyggda staden. Vid

BRÄNNKYRKAGATAN 111B OCH C ÅR 1908. FOTO OSCAR HEIMER. SSME29884.

Hornstull låg exempelvis från 1400-talet och in på 1600-talet Horns tegelbruk med sin eldfarliga verksamhet. Den lantliga miljön lockade under 1700-talet också välbeställda stadsbor som anlade malmgårdar som en lantlig tillflyktsort undan stadens trängsel. Under 1800-talet lokaliserades en del industrier till området och det började bebyggas allt mer. Söder om Hornsgatan gick fram till 1929 södra stambanans järnvägsspår ut över vattnet mot Liljeholmen och i dess närhet växte ett område fram med små industrier, bland annat Ligna nya snickeriaktiebolag som grundades på 1870-talet av P. J. Ekman. I början av 1900-talet uppfördes i samma område Stockholms stads arbetsinrättning, ett vårdhem med plats för cirka 1.500 intagna som arbetade med olika slags enklare hantverk. Här brer sedan 1960-talet Drakenbergsområdet ut sig med sina smala och friliggande flerbostadshus. Mellan Hornsgatan och Hornsbruksgatan byggdes på 1890-talet AB Stockholms skofabrik som blev mycket framgångsrik och på 1920-talet hade omkring 600 anställda.

När befolkningen i området ökade i takt med att fler och fler bostadshus byggdes i början av 1900-talet ökade också behovet av en kyrka och en skola. Högalids folkskola ritades av arkitekten G. A. Nilsson och invigdes 1922. Efter ett par årtiondens förberedelser kunde den mäktiga Högalidskyrkan till sist invigas i juni 1923, uppförd efter ritningar av arkitekten Ivar Tengbom.

Hornskroken

Från Södermalms västligaste udde till Slussen lät man under 1600-talet bygga en väg som fick heta Hornsgatan, Hornskroken och Hornstullsgatan. Från Slussen och fram till nuvarande Zinkensdamm sträckte sig Hornsgatan. Vid Mullvadsberget satte berget stopp för den raka gatan som var tvungen att vika av norrut och sedan böja sig mot väster igen. Denna sväng kallades för Horns krok, eller Hornskroken. Den sista biten efter Hornskroken kallades Hornstullsgatan.

Omkring sekelskiftet 1900 lät man spränga bort

FASTIGHETEN VID HORNSGATAN. TRAPPORNA FRÅN HORNSGATAN LEDER UPP TILL DEN ÄLDRE HORNSKROKEN. FOTO: J. MALMBERG.

delar av berget så att vägen från Slussen var rak. Hornskroken lämnades då kvar som en liten återvändsgata med trappa ned till Hornsgatan. Strax efter sekelskiftet 1900 började man riva för Ansgarsgatan framdragning varav den aktuella fastigheten, Tapeten 9, avstyckades mot väster.

HISTORIK

Hornsgatan 111 b-c

År 1762 skickade hökare Anders Wittenberg in en bygglovsansökan för ett stenhus i två våningar på sin tomt, nuvarande Hornsgatan 111 b, hus nummer 2 på kartan. På tomten stod sedan tidigare ett trähus, troligtvis uppfört under 1730-talet, nuvarande Hornsgatan 111 c, hus nummer 1 på kartan.

Brandförsäkringen 1764

Efter stenhusets uppförande tecknades en brandförsäkring 1764 som beskrev byggnadernas och trädgårdens karaktär. Trähuset, hus nummer 1 på kartan, hade en våning som innehöll fyra rum och en

hökarebod under ett jordtak. Stenhuset, hus nummer 2 på kartan, var uppfört i två våningar. I bottenvåningen fanns tre rum, en bagarstuga och en välvd källare. Den andra våningen innehöll sju rum med gipsade tak. På vinden, som var lagt med tegelstensgolv, fanns sex rum som ännu inte var färdigställda. Våningarna förbands via trappor av sten och taket var täckt av tegel.

På tomten stod bland annat två timrade stall, en mangelbod, bodar och en trädgård omgiven av staket.

Ägare och hyresgäster

Vid slutet av 1700-talet tillhörde Brännkyrkagatan 111 b och c viktualiehandlaren Lundgren och under 1800-talets första två decennier, kronoinspektören Nils Lönnerberg samt tobakshandlaren Lenberg. Från 1830-talet var bomullsfabrikören J. P. Levin ägare och enligt en mantalslängd 1835 bodde han på fastigheten tillsammans med fru, fosterson, handelsbokhållaränka, en lärgosse och en piga. Dessutom hyrde även en bomullsvävargesäll, sidenfabrikörsänka,

BRÄNNKYRKAGATAN 111B OCH C. FOTO: J. MALMBERG.

rättaränka, bomullsväverska och kattunsträckeränka rum i byggnaderna.

Under 1840-talet inrättades en fattigskola för Södermalms barn i stenhuset, hus nummer 2 på kartan, som i en mantalslängd 1860 omnämns som Maria Församlings Folkskola. Under några år på 1890-talet nyttjades en lokal för Västra järnarbetarnas fackförening i stenhuset och i Kommunbladet 1930 skrev Knut Wiksell i "Ett tvärsnitt genom fyrtio år":

"Hur många minnen är icke förknippade med l:an Hornskroken, den gamla möteslokalen! Hur väl minns man ej när man första gången besökte den gamla ärevördiga lokalen för att skrivas in som medlem i dåvarande Västra Järnarbetareföreningen! Det var ingen som behövde 'köra' en till detta steg, det var mer en längtan att bli i tillfälle därtill, som gjorde att stunden var en av de högtidligaste som blivit en förunnad. Detta var i början av 90-talet . . ."

År 1884 förvärvades byggnaderna av staden, dessförinnan ägdes de av civilingenjören N. Almlöf och snickarmästaren Pehr August Stenström. Numer ägs de av Stadsholmen.

Byggnadernas karaktär

Under 1800-talet berättar brandförsäkringar att byggnaderna står relativt oförändrade. Trähuset, hus nr 1 på kartan, beskrivs som en panelad timmerbyggnad i en våning med en utbyggnad mot gården och tak täckt med nytt tegel. Enligt brandförsäkringar från 1814 och 1824 hade huset en förstuga med ingång från gården, två salubodar, tre rum med kakelugnar och i utbyggnaden fanns ett kök med spis och bakugn.

Stenhuset, hus nummer 2 på kartan, beskrivs med två våningar och flygel mot väster. Yttertakets var brutet och täckt med tegel. Mot gatan fanns två fönsterkupor och mot gården en. I stenhusets bottenvåning fanns en genomgående portgång från gatan till gården. Söder om portgången var en förstuga med kalkstensgolv, två rum med grönglaserade kakelugnar samt en bagarstuga med spis, bakugn och inmurad kopparpanna. Den andra våningen kunde nås via en stentrappa från förstugan. Våningen innehöll fem rum med både vita och gröna kakelugnar, papperstapeter, innanfönster och fotpaneler samt två kök med spisar.

GÅRDSMILJÖ VID BRÄNNKYRKAGATAN 111B OCH C. NÄRMST I BILD SYNS DEN PUTSADE TILLBYGGNADEN PÅ TRÄHUSET. FOTO: J. MALMBERG.

Överallt var gipsade tak. På vinden fanns fyra rum med kakelugnar samt två kök med spisar.

På gården stod bodar tillhörande salubodarna i trähuset och ett brunnshus. Vid den norra tomtlinjen fanns ett stall för två hästar med en höskulle samt ett vagnshus. I trädgården stod ett lusthus.

Hornsgatan 111 a

År 1841 uppfördes stenhuset, hus nummer 3 på kartan, på en del av den äldre fastigheten Uven mindre 3. Sannolikt var det ägaren och krögaren E. Nilsson som lät uppföra huset. Enligt 1845 års mantalslängd bodde Nilsson med sin fru och barn samt två hyresgäster på egendomen.

Byggnaden ersatte ett äldre hus som innehöll en bjälkkällare, fyra rum och vind under ett tegelklätt tak. Det äldre huset omnämns i brandförsäkringar från 1774 och på egendomen stod vedbodar, ytterligare en byggnad med fyra rum, vagnshus och svinhus, stall samt plank med portar mot Besvärgsgatan. Tidigare ägare av egendomen var bland annat änke-

fru Sundberg och kryddkramhandlare Ahlström.

Brandförsäkringen 1871

År 1871 ägdes egendomen av fabrikören J. P. Levins arvingar och i en brandförsäkring från samma år beskrivs huset i en våning med inredd vind och brutet tak av tegel. Mot Hornsgatan i söder hade huset en salubod med en utanpåliggande trappa och mot gården i norr var förstugan med kalkstengolv placerad. Bottenvåningen innehöll två rum med kakelugnar, papperstapeter, fotpaneler och mittelbandslister samt ett kök med spis. Ett av rummen hade egen utgång mot gården. Bottenvåningen förbands via en stentrappa till en inredd vind med brandbotten. Vindsvåningen innehöll en förstuga och två rum med kakelugnar, limfärgsmålade murar, mittelband och fotlister samt gipsade tak.

Enligt mantalslängd från 1870 bodde främst änkor och arbetare på gården, sannolikt under väldigt enkla förhållanden. År 1877 förvärvades egendomen av staden och den ägs numer att Stadsholmen.

ÄLDRE MURAD ÖPPEN SPIS I
BRÄNNKYRKAGATAN 111 C.
FOTO: J. MALMBERG.

Fotografier berättar

Omkring sekelskiftet 1900 genomfördes stora förändringar då Hornsgatan sprängdes fram söder om fastigheten och Ansgariegatan i väster styckade av tomten. Enligt samtida fotografier av trähuset, hus nummer 1 på kartan, fanns tre entrépartier mot gatan och fönstren hade fönsterluckor. På stenhuset, hus nummer 2 på kartan, sitter en skylt på fasaden som berättar att det fanns en plåtslagare i fastigheten. Hus nummer 3 på kartan avbildas med fönsterluckor och dess nordvästra hörn var sammanbyggt med den äldre bebyggelsen längs gatans östra sida, som revs under sent 1930-tal.

Upprustning och renovering

År 1969 genomfördes fasadrenoveringar på trähuset nummer 1, och stenhuset nummer 2 på kartan, i samråd med Stadsmuseet. Ett år senare utfördes omfattande invändiga renoveringar. I stenhuset bevarades

inga äldre byggnadsdetaljer. Trähuset byggdes till en enfamiljsbostad med nya mellanväggar och endast den murade spisen bevarades. Därefter har huset renoverats med nya ytskikt.

Hus nummer 3 på kartan byggdes om till enfamiljsbostad 1968 med nya ytskikt, moderniserat kök, våtutrymmen och nyinredd vind med takfönster. Öster om huset uppfördes ett panelat uthus. Under 2000-talet genomfördes en takrenovering.

BYGGNADSBESKRIVNING

Hornsgatan 111c, hus nummer 1 på kartan

Det panelade timmerhuset är uppfört i en våning med inredd vind. Sockeln är murad och fasaderna är rödmålade med synliga och vitmålade knutlådor samt en trappstegsformad takfot av trä. Taket är ett tegelklätt sadeltak med enkupigt tegel, skorsten och två frontespiser mot gatan i öster samt ett mot gården i väster. Fönstren omges av vitmålade och släta

GÅRDSMILJÖ VID BRÄNNKYRKAGATAN 111A. FOTO: J. MALMBERG.

foder. De är kvadratiske med en mittpost och två spröjsade bågar med näbbslag av 1700-talskaraktär. Mot gården i väster har huset en tillbyggnad med gulputsade fasader. På den putsade fasaderna finns ankarjärn och en entré med brädklädd enkeldörr. Husets huvudentré är placerad mot gården och består av en panelklädd enkeldörr med fönsterparti som omges av en slät och vitmålad omfattning. Alla snickerier är sentida.

Invändigt präglas huset av en renovering från 2000-talet med nya ytskikt och snickerier av äldre karaktär. Av äldre byggnadsdetaljer finns endast en murad spis med kåpa från 1700-talet bevarad.

Hornsgatan 111 b, hus nummer 2 på kartan

Huset är vinkelbyggt med två våningar och inredd vind. Sockeln är murad och putsad i en svart kulör och fasaderna slätputsade i gult med en profilerad takfot. Taket är ett plåttäckt, brutet tak med murade skorstenar och plåtklädda fönsterkupor mot gatan. I bottenvåningen finns en körport med välvd öppning som nås via trappsteg av sten. Dörrbladen är bräd-

klädda med rombformat mönster och på insidan finns snidade bandgångjärn. Troligtvis är porten från tidigt 1800-tal. Körporten är lagd med kullersten, väggarna är putsade och taket är ett paneltak. Här finns husets huvudentré placerad som består av en brädklädd dörr med fönster.

Fönstren är i liv med fasaden och har varierande utformning. Dels med mitt- och tvärpost som avdelar till fyra bågar, och dels med mittpost som avdelar till två bågar. I den södra fasaden har vindsvåningen små kvadratiske fönster med välvt överstycke, mittpost och två spröjsade bågar. Alla fönster och dörrar, bortsett från körportens pardörr, är sentida.

Invändigt präglas huset av renoveringen under 1970-talet men har den äldre stentrappan bevarad.

Vid den västra gaveln står panelade och rödfärgade förråd under ett plåttak, hus nummer 4 på kartan.

Gårdsmiljö

Hornsgatan 111 b och c delar trädgård. Tomten omges av ett rödmålat staket och dess nuvarande yta

URSPRUNGLIGT TRAPPLÖP OCH KALKSTENSGOLV I BRÄNNKYRKAGATAN 111A. FOTO: J. MALMBERG.

skapades då Ansgariegatan drogs fram under tidigt 1900-tal. I trädgården finns en gång av gatsten och betongplattor som förbinder byggnadernas entréer med gatan och körporten i stenhuset. Gångarna omges av gräsytor och längs staket och huskropparna finns planteringar, buskvegetation, höga lövträd samt berg i dagen.

Hornsgatan 111 a, hus nummer 3 på kartan

Huset är ett putsat stenhus i en våning med inredd

vind. Det står på en murad och putsad sockel och fasaderna är slätputsade i en gul kulör. Takfoten är profilerad under ett brutet och tegelklätt sadeltak. Fönstren är i liv med fasadmuren och kvadratiska med mittpost och två spröjsade bågar med näbbeslag av äldre karaktär. Mot gården i norr omges ett fönster av två brunmålade fönsterluckor med snedställda brädor och hjärtformade ljushål. Mot gården finns även två entrépartier. Det ena går till ett bostadsrum och består av en enkeldörr i trä med fönster. Det andra

är en pardörr som leder till husets förstuga. Alla snickerier såsom fönster och dörrar är sentida.

Invändigt präglas huset av renoveringen under sent 1960- tal med modernt kök, våtutrymme samt senare tillkomna ytskikt. Renoveringen genomfördes med profilerade snickerier och fyllningsdörrar av äldre karaktär. I hallen finns det ursprungliga kalkstensgolvet bevarat samt kalkstenstrappan till vinden med järnstång och spår efter järndörr. Delar av trapploppet är täckt av ett välvt tak med synligt mönsterlagt tegel. Under trappan finns en äldre

lucka till ett utrymme med tegelgolv. I bottenvåningen står en kakelugn i bränd gul kulör.

Gårdsmiljö

Tomten omges av ett grönmålat plank och har en smal trädgård med port mot Brännkyrkagatan. Trädgården är något sluttande från norr med gräsklädda ytor och planteringar i sluttningen med bland annat rhododendron och syren. Från porten går en grusad gång mot huvudentrén med en stentrappa och järnräcke. Framför huset finns en plan grusad plats.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVAND E HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlings som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.